

Kotics József

ERKÖLCSI ÉRTÉKREND ÉS TÁRSADALMI KONTROLL NÉHÁNY MOLDVAI CSÁNGÓ FALUBAN

Bevezetés

A moldvai csángók kultúrájának jellemzésekor a leggyakrabban a középkori jelzőt használják. A fogalomhoz kapcsolt jelentéstudomány kétpólusú, egyrészt a „sötét” középkorral hozták összefüggésbe, másfelől pedig a középkor a régi, a nagyon értékes, a megmentendő szinonimájaként jelenik meg. Az a kutató, aki moldvai magyar falvakban végez terepmunkát, első pillantásra szembesül az élet felfogásának és leélésének az övétől gyökeresen eltérő módjával. A kulturális idegenség megtapasztalása során annak saját világfelfogásunk szűrőjén keresztüli megítélése nehezen elkerülhető. A néhány moldvai falu erkölcsi értékrendjét és társadalmi kontrollmechanizmusait bemutató írásnak nem célja, hogy a miénktől eltérő életforma megmentendő értékeire vagy elfogadhatatlan negatívumaira hívja fel a figyelmet. Törekvésem arra irányul, hogy egy általam megtapasztalt értékrendszerrel és világlátással adjak képet.

1992, 1994 és 1995 nyarán néhány hetet töltöttem moldvai magyar falvakban. Először a Tatros környéki néhány településen (Szitás, Diószeg, Tatros), majd Pusztinán, Lészpeden és Szabófalván folytattam terepmunkát. Ez az írás az ott szerzett benyomások és tapasztalatok alapján készült. Az itt kifejtett meglátások és gondolatok érvényessége nem pusztán az ott eltöltött idő rövidege miatt korlátozott. A legnagyobb problémát az okozza, hogy az általam vázolt kép az erkölcsi rendszerről és a társadalmi kontrollmechanizmusokról bizonyosan egyoldalú. S ennek csak egyik, de nem is a leglényegesebb összetevője, hogy a falvak társadalmában központi szerepet játszó papok véleménye és felfogása nem tükröződ(het)ik az itt leírtakban. A másik tényező, ami egyoldalúvá teszi az elmondottakat, hogy a kialakított kép elsődlegesen az idős generáció látásmódját és vélekedését tükrözi vissza. Ahol módomban áll, természetesen utalok az értékrendben és az életmódban bekövetkezett változásokra, ezek azonban inkább csak bizonyos általános tendenciákra való utalások, mintsem a tényleges állapotok megközelítő leírásai.

Az alábbiakban azt vizsgálom, hogy a moldvai falvakban az erkölcsi értékrend mely részei hangsúlyosak, s ezek milyen megfogalmazást nyernek. Hogyan viszonyult a helyi társadalom azokhoz, akik nem tartották be

Erkölcsei értékrend és társadalmi kontroll néhány csángó faluban 37

a közösségi normákat? A társadalmi kontrollmechanizmusok milyen változáson mentek keresztül az utóbbi évtizedekben bekövetkezett radikális életformaváltás következtében? Az elemzéshez Heller Ágnesnek a szégyen hatalmáról írt tanulmányában megfogalmazott gondolatok igen segítségemre voltak.¹ Úgy tűnik számomra, hogy az általa alkalmazott kategóriák (külső tekintély – belső tekintély, szégyen – lelkiismeret) alkalmasak egy lokális kultúra erkölcsi rendszerének értelmezésére.

Manapság a moldvai falvakban egy radikális életformaváltásnak vagyunk tanúi, melynek során egy régies, archaikus kultúra feloldódik egy új közkultúrában.²

Az akkulturációs folyamat elemzése során nyomon követhető, hogy külső és belső tekintélyek milyen módon szabályozzák ezeknek a falvaknak az erkölcsi életét. Tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy egy átmeneti stádiumban³ létező kultúra erkölcsi rendszerének és társadalmi kontrollmechanizmusainak működését változásában tudjam megragadni.

Erkölcsei normarendszer – társadalmi kontroll

Erkölcson az egyén gyakorlati viszonyát értjük a helyes magatartás normáihoz és szabályaihoz.⁴ Bármely sajátos norma- és szabályhierarchiát valamely értelemmel bíró világszemlélet ruház fel. Az értelemmel bíró világszemlélet mint a dolgok jó, illetve szent rendjét igazolja és legitimálja a normák és szabályok hierarchiáját. Ez a világszemlélet kölcsönöz értelmet az adott közösség cselekvésmintáinak, normáinak és szabályainak, valamint azok hierarchiájának.⁵

Az erkölcsi normák legitimitásának két alapvető formája van: a hagyomány és az ész.⁶ A szégyen a külső, a lelkiismeret a belső tekintéllyel áll kapcsolatban. A szégyen esetében a tekintélyt azok a társadalmi szokások jelentik, amelyeket „mások tekintete” képvisel. A lelkiismeret esetében a tekintély a gyakorlati ész, amely belső hangként nyilvánul meg. A tradicionális társadalmakban a normák legitimitásának egyedüli forrása a szégyen, míg a funkcionális társadalmakban a lelkiismeret válik meghatározóvá. Ilyen értelemben szokás „szégyenkultúrákat” és „lelkiismeretkultúrákat” szembeállítani egymással.⁷

Ha a jóról és rosszról való tudás igazságáról kizárólag a hagyomány kezeskedik, akkor az erkölcsi tekintély külső.⁸ A külső tekintély azoknak a konkrét normáknak az összessége, amelyeknek az emberek alávetik magukat. Ha valaki nem veti alá magát ezeknek a normáknak, a többiek tekintete szégyenkezésre kényszeríti.⁹

„Ha az emberek válogatás vagy előzetes mérlegelés nélkül vetik alá magukat csoportjuk vagy közösségük valamennyi konkrét normájának, akkor az erkölcsi tekintély teljesen külső. [...] Mivel a normákat a tágabb közösség határozza meg és konkretizálja, az egyén mindenfajta normatív tartalmat külső forrásból kap, semmit sem tesz hozzá és semmit sem vesz el a tartalomból. [...] Mindenki a közösség nevében beszél, amelynek az adott személy egyedi képviselője. Az erkölcsi megítélés ily módon a mások tekintetében lakozik. Mások tekintete kíséri az egyén minden ténykedését. Ha olyasmit csinálsz, amit nem kellene, vagy nem teszel meg valamit, amit meg kellett volna, a mások tekintete miatt szégyelled magad.”¹⁰

A vizsgált falvakban néhány évtizeddel ezelőtt az egyes személy gyakorlati viszonya a helyes magatartás normáihoz és szabályaihoz voltaképpen miben sem különbözött bármely más személy viszonyától ugyanezekhez a normákhoz és szabályokhoz. A normákhoz való viszonyoknak nem volt egyéni színezete.¹¹

A helyi társadalom nemcsak a közös mindennapi élet valamennyi területe vonatkozásában, hanem ezen túlmenően az életfolyások és élettervek, az individuális szükségletek és a magánérzések vonatkozásában is illetékesnek nyilvánította magát. Ez a társadalmi kontrollmechanizmus az életvilágbeli rend szélsőségesen elnyomó és ellenőrző modellje.¹² A falu teljes illetékességének kinyilvánításában egyszersmind társadalmi biztonságot nyújtó és felelős csoporttudat is kifejeződik. Az életvilágbeli rend érvényességének biztosítása érdekében lép fel a közvélemény a normasértőkkel szemben.

A társadalmi kontroll azoknak a materiális és szimbolikus eszközöknek az összessége, melyek az adott közösség, társadalom rendelkezésére állnak, tagjai normatartó viselkedésének biztosítására.¹³ Ez az eszköztár igen széles. Magában foglal az önbíráskodástól kezdve a közvéleménybüntetésen keresztül a kiközösítéséig minden olyan cselekvést, amelynek célja a konform viselkedés kikényszerítése.

Falusi társadalmakban a közvélemény a társadalmi, életvilágbeli rend kialakításában és fenntartásában alapvető szerepet játszott, miután az életeseményekre való reagálás alapvetően nyilvános jellegű, az egyén a falu egészéhez méri magát.

Azokat az embereket, akik a társadalmi szankciókat is magában foglaló ítéletek meghozatalára vannak feljogosítva, társadalmi tekintélyeknek nevezzük.¹⁴ A néprajzi szakirodalom ezt a kontrolláló intézményt közvélemény néven tartja nyilván. Bizonyos esetekben a közvélemény a felnőtt

Erkölcsei értékrend és társadalmi kontroll néhány csángó faluban 39

lakosság egészével azonos, máskor ezt a feladatot egyes társadalmi csoportok vállalják magukra.¹⁵

Az emberi magatartást spontán módon elsősorban a közvélemény mérte meg és befolyásolta. A közvélemény kikényszeríthette a megkövetelt magatartást. A rend helyreállítása kényszerítés és megszegyenyítés révén történt.¹⁶ A közvélemény elsősorban a rendbontó egyént, de a fellépés nyilvánossága által közvetve az egész társadalmat igyekezett a helyes magatartás kialakítására és fenntartására kényszeríteni.¹⁷ A közvélemény különböző módon tudatta az érték-, elvárás- és normarendszerét megsértő tagjaival elítélő véleményét.¹⁸

Bűnök és büntetések

Az adott közösségek életében igen eltérő lehet azoknak a norma- és szabálysértéseknek a módja, amelyeket a közvélemény büntet. A bűn vagy véték a moldvai csángó falvak lakói körében azon magatartások összessége, amelyeket a közvélemény elítélt. Nem azonos azzal, amit a törvények bűnnek nyilvánítanak. Bűnnek azt tekintették, amit erkölcsileg is elítéltek, és ami a közvélemény megrovását vonta maga után.¹⁹

Az erkölcsi élet egyéni és közösségi megnyilvánulásai nem szemlélhetők önmagukban, szoros kapcsolatban állnak az adott közösség világképével és értékrendszerével.

A moldvai magyarok idősebb generációjának világfelfogását és értékrendszerét igen találóan jellemzi **Tánczos Vilmos** nemrég megjelent könyvében: „Az idősebb generáció körében még ma is a középkor világlátása, érték- és erkölcsrendje a meghatározó, a felvilágosodás racionalizmusa és ateizmusa körükben teljesen ismeretlen. [...] A világgépet szilárdná, statikussá szervezi az isteni bizonyosság, s a földi dolgoknak csak ebben a földön túli vonatkozásban van valódi értékük. Az élet itt még nem veszítette el keresztény metafizikai távlatait...”²⁰

A mindennapi élet a moldvai csángó falvakban nagyon mélyen át van itatva vallásossággal. Itt a világ egésze eredetében és fenntartottságában egyaránt szakralizált.²¹ Erkölcsi életük is vallási alapú. Az üdvösség elérése a legfontosabb törekvés ezekben a közösségekben. Ez határozza meg egész életüket, a munkához, a világhoz, másokhoz, saját magukhoz való viszonyukat. A katolikus egyház egyrészt explicit erkölcsi törvényeket deklarál (pl. az abortusszal, a házasság felbonthatatlanságával kapcsolatos állásfoglalások), másrészt vannak implicit erkölcsiséget hordozó tanításai (pl. a szeretet). Mércéként az egyéni, személyes lelkiismeretet hirdeti meg,

erről az oldalról bizonyos erkölcsi pluralitásnak ad helyet. Ez azonban nem érinti az expliciten moralizált területeket.²²

Az egyházi erkölcsi rend alapja a tízparancsolat, ennek következtében a legfontosabb bűnök az igen vallásos moldvai emberek számára az emberölés, rablás, magzatelhajtás, lopás. A faluközösség minden tagja számára kötelező a rendszeres templomba járás és a katolikus vallás követelményeinek megfelelő életvitel. Igen nagy bűnnek számít a moldvai falvakban a rendszeres templomba járás elmulasztása, a vallás előírásainak és követelményeinek nem megfelelő életvitel, a részegeskedés, a káromkodás.

A moldvai falvakban olyan közös normák és mércék a meghatározóak, amelyeket egyaránt és egyforma mértékben kell betartania a különböző rétegek tagjainak és a két nemnek. Ezekben a lokális társadalmakban még ma is létezik az erkölcsiségnek nemek szerinti szigorú tagolódása is.²³ Egészen más megítélés alá esik pl. a házasságtörés esetében a nő és a férfi. Az illegális szerelmi kapcsolatokban maguk az asszonyok is minden esetben a női felet hibáztatják. De ugyanez mondható el a túlzott alkoholfogyasztásról is. A káromkodást, a vallástalanságot a férfiaknál nem ítéli meg olyan szigorúan a közvélemény, mint a nőknél, még inkább a lányoknál. A nőktől ezen a ponton is a keresztény morállal való nagyobb azonosulást vár el a közvélemény.²⁴ Itt utalok röviden arra is, hogy nemcsak a nemek, hanem a társadalmi rétegződés szempontjából is van különbség az erkölcsi normatívákat illetően. A falvak gazdarétege jobban ragaszkodik az erkölcsi szabályok betartásához, mint a földnélküliek, napszámosok vagy a városban munkát találók.

A moldvai csángók értékrendjében a becsület bír központi jelentőséggel.²⁵ Többet nincsen *böcsüje*, mondják arra, aki súlyosan megsértette a közösség erkölcsrendjét s ezáltal elveszítette tekintélyét. Rendes, becsületes, tisztességes, tiszta. Ezek a legfőbb értékmérők az emberek megítélésben. A *tiszta ember* ezekben a falvakban a becsületes ember szinonimája. *Tiszta ember* az, aki nem csak ruházatában, viselkedésében felel meg az elvárásoknak, hanem tisztességgel végzi a munkáját, jó gazda, tisztán tartja az „életet” (háztartást) is.

Szabófalván valakinek a becsülete különleges érdem, ha valakinek egy jó háza van, egy derék lova, aki szerényen öltözködik, azt mondják róla: szép háza van, derék lova van, becsület neki. Azokról a lányokról, akik tisztességesek voltak, azt mondták, hogy eszes és becsületes leányok. *Nálunk az a legnagyobb bücsü a nagy lányynál, hogy megőrezze magát. Legyen nagylyán tiszta...*²⁶ Az a lány, aki házasságig nem őrizte meg

szüzességét, s ez kitudódott, nehezebben ment férjhez. Ha ezt el tudta titkolni, és csak a nászéjszakán derült erre fény, akkor igen gyakran az újdonsült férj hazazavarta feleségét szüleihez. Majd apósától a hozomány kiegészítését követelte, arra hivatkozva, hogy a felesége *már nem volt leán*. Ilyen esetben a lány apja igen nagy székenbe került és nehezen tudta kivédeni vője követeléseit. Klézsén, amikor egy csángó lányt feleségül vevő román férfi számára nyilvánvalóvá vált feleségének a „hibája”, azonnal hazazavarta. Végül is újra összekerültek, de az asszonynak át kellett térnie az ortodox hitre, amiről korábban még nem volt szó.

A moldvai csángó falvak életvilága munkaközpontú, munkára beállítódott. A munka a profán élettervezés vezérlője. A becsületes munkavégzés, a szorgalom ennek megfelelően értékrendjükben központi helyet foglal el. Az ez ellen vétők megítélése éppen ezért igen negatív.

A túlzott alkoholfogyasztás, a részegeskedés önmagában is rangcsökkentő tényező, de inkább közvetett módon fejt ki hatását. Az iszákos megbízhatatlan és munkakerülő is, és így már komoly hátrányt jelent családjának.

Azokat a nőket, akik nem tartják tisztán házukat és nem látják el otthoni teendőiket, Pusztinán *dögnek* nevezik. *Az ilyet régebb úgy csúfolták, mondták, hogy dög, s ez egy mocskos, nem dogozik, s ez várja készen, mind amelyiknek ezt mondják: »add meg Uram és rágd es meg« az Isten adja be a szájába készen.*²⁷

A nem kétkezi munkával, hanem ügyeskedéssel szerzett jövedelmet nem tartják tisztességesnek és megvetik. Ennek a megítélése ma már némelyik faluban nem tűnik ilyen szigorúnak.

A szorgos munkával megtermelt javak eltulajdonítását a közvélemény mindig bűnnek tekintette, ha az a saját közösségen belül történt. De a lopás megítélése már enyhébb, ha más faluból lop valaki, a kollektív gazdaságból pedig szinte erény volt a lopás. Sokak véleménye szerint az emberek a kollektív gazdaságokban tanulták meg a lopást.

Korábban, ha a tolvajt akkor kapták rajta, amikor kisebb dolgokat vagy gyümölcsöt lopott, elég volt, ha bocsánatot kért és a lopott dolgokat visszaszolgáltatta tulajdonosának, aki azzal a feltétellel bocsátott meg, ha megígérte, hogy többet nem lop. Gyakrabban történt meg azonban az, hogy a rajtakapott tolvajt elverték, majd átadták az állami hatóságoknak. Önbíráskodásra ma már nem kerül sor, a lopás büntetése (a mágikus eljárásokat nem tekintve) mára egyértelműen az igazságszolgáltatás feladata lett.

Szabófalván 1947-ben rablógyilkosság történt. Az elfogott tetteseket a tett színhelyére vitték, mutassák meg, hogyan történt az eset. A falubeliek felfedezve, hogy közöttük szabófalvi is van, a faluközösséget ért szegény miatt ott helyben megölték a gyilkost.²⁸ Ebben az esetben a közösség kollektív önbíráskodással vett elégtételt becsületének beszennyeződéséért.

A lopás ma már a kárt ért egyén személyes ügyeként jelenik meg, s a közösség kollektíven nem lép fel a tagját ért károkozás esetén, ezért az igazságszolgáltatás mellett még ma is igen fontos, ha nem fontosabb szerepe van a szimbolikus elégtétel egyéni formájának. Akit kár ért, misét mondat a *román pap*nál abból a célból, hogy a károkozót büntetés érje. A **román pap** hiedelemkor igen széles jelentéstartománnyal bír, de ezen belül a károkozó személyének felderítése és megbüntetése az egyik központi mozzanata.²⁹ Ugyanezt a célt szolgálja Pusztinán a rábőjtölés szokása is. *Csak a vót, hogy bőjtöltek vagy bőjtőt tartottak, hogy akkor nem ettek három pénteken, vaj kilenc pénteken nem ettek, csak imádkoztak egész nap, sem a majorságnak nem adtak enni, s akkor az Isten kivilágosította, akkor aki bűnös vót, azt megfogta.*³⁰

Ugyancsak mágikus eljárás során *bahhúzással* és kártyavetéssel próbálták sokan megtudakolni, hogy ki volt a tolvaj, meglesz-e az ellopott tárgy. Ebben az esetben a mágikus szertartás nem a bosszúra irányul, mint a fekete mise mondatásánál.

Az erkölcsi értékrend ellen vétőkkel szemben alkalmazott szankciók hatékonyságát az biztosította, hogy nyomukban a társadalmi elszigetelés veszélye járt. Ennek legsúlyosabb formája a kiközösítés, aminek alkalmazására azonban igen ritkán kerül sor. Gyakoribb volt, hogy azok a személyek, akik a falu normáitól eltérő viselkedéssel és életvezetéssel bírtak a falu társadalmában, marginalizálódtak. Ilyen személyek lehetnek az iszákosok mellett a feslett életű nők, a törvénytelen gyermeket szülő lányanyák éppúgy, mint a maguknak házastársat nem akaró vagy nem találó agglagények és vénlányok.

A feslett életű lányokról, ha kitudódott erkölcstelen életük, hamar terjedtek a pletykák, a pap is kiprédikálta őket. Az ilyenek aztán rossz hírbe kerültek és igen nehezen tudtak férjhez menni. Igen gyakran csak jóval öregebb legényekkel, megözvegyült férfiakkal vagy idegenből jött embeerekkel tudtak házasságot kötni. Erkölcstelen életvitelük jogos következménye – a közösség megítélése szerint – a marginális pozícióba kerülés. Azoknak, akiket vétkesnek, bűnösnek tartottak, nem fogadták köszönését, háta mögött vaskos tréfákkal gúnyolták.

A lányanyák, amennyiben nem kényszerültek a közösségből való végleges kilépésre, marginális pozícióba kerültek. Ez a helyzet és megítélés a lányanya gyermekére is vonatkozott. A törvénytelenül született gyereket *bitangnak*, *burjának*, Klézsén *csipkének* vagy *bojtorjának* nevezik. Több faluban az ilyen gyermeket szülő anyát a közösség ma is kirekeszti, tagjai sorában nem talál magának házastársat, így kénytelen más faluban új életet kezdeni, ami gyermekkel igen nehéz, ezért legtöbb esetben a lányanya szülei nevelik fel az ilyen gyermeket. A kiközösített lányanya gyermekének szülei által való felnevelése Moldvában korábban is általános gyakorlat volt. Amennyiben a faluban talált magának házastársat, életük végéig a társadalom peremén, elszigeteltségben éltek.

Ugyanígy peremre szorultak azok is, akik nem találtak maguknak házastársat és ezáltal vétettek a közösség normái ellen.³¹ A házasság szakralitásával kapcsolatos az abból kimaradók igen negatív megítélése is. Emellett ezekben a közösségekben az értékrend lényeges eleme a gyerekek vállalása és felnevelése, ami ellen éppúgy vét az agglégény, mint a vénlány.³² Az ilyen ember szegényt hoz családjára, mert személye a helyi értékrend alapvető megkérdőjelezője. Éppen ezért mindenki igyekszik elkerülni a társtalanság kudarcát és az ezzel járó családi szegényt, valamint az ebből adódó marginális szerepet. A marginalizált személy mint negatív vonatkozási pont eszközként működik a falu lakói számára az egyéni életvezetés, a saját identitás definiálása számára.³³

A szegyen rituáléi

A viselkedés normái és törvényei tradicionális társadalmakban nemcsak azt írták elő, hogyan kell konform módon viselkedni, hanem azt is szabályozták, hogyan kell a dolgokat helyrehozniuk, ha nem tartották be az előírásokat, így a külső tekintély megfelelő viselkedésmódokat kínált azoknak is, akik megszegték előírásait.

A megszegyenítő büntetés mindig nagy nyilvánosság előtt folyt, sőt az emberek tekintélyes része tevékeny szerepet vállalt a megszegyenítésben, hozzájárulva a vétkes meggyalázásához. Az egyház vagy a hatóság által kezdeményezett aktusban való aktív részvétel azt a tudatot eredményezte, mintha maga a közösség büntette volna meg bünt elkövetett tagját.³⁴ Ez a ritualizált megszegyenítés arra utal, hogy a közösség jogot formál az egyén privát életszférájának megítélésére is, amennyiben az ellentétes a konszenzuson alapuló értékekkel. Ilyen esetben nem csak az egyént, hanem a családot éri a jó hírnevének a csorbulása. A rítus célja azonban nem

a kirekesztés, hanem az integráció. A vezeklés nyilvánossága révén válnak újra a közösség teljes jogú tagjaivá azok, akik megsértették a közösség által elfogadott értékrendet. A faluközösség ezen az úton generálja az értékrend fennmaradását hosszú távon, ugyanakkor a közösség erkölcsi önvédelmét is szolgálja.³⁵ A kritika hagyományos formái lehetőséget nyújtottak arra, hogy a társadalmi konfliktusokat jelképes alakban fogalmazzák meg, s ezáltal olyan korlátok között tartsák, hogy a résztvevők továbbra is egymás mellett élhessenek a faluban.³⁶

Az egyház által alkalmazott becsületbeli büntetések közé tartozott a *kiprédikálás*, ennek súlyosabb formája a *kiátkozás*, valamint a *gyertya* vagy *kereszttartás* szokása. A pap a vallási erkölcs ellen vétőket kisebb bűn esetén személyesen megdorgálta, nagyobb bűn esetén pedig kiprédikálta. A kiprédikálást mint büntetést a pap elsősorban házasságtörés, házasság előtti nemi élet, káromkodás esetében alkalmazta.

Régebben lopás esetében is alkalmazták a megszégyenítő büntetést. Szabófalván korábban a tolvaj hátára kötözték az ellopott dolgokat, és végighurcolták a falun. Közben kiabálnia kellett: *Aki úgy tesz, mint én, úgy járja meg, mint én*. Egy férfiról, akivel ezt tettek, azt mondják, hogy a szegyen miatt, amit szenvedett, elment a faluból, és azóta sem tért vissza.³⁷

Szabófalván egy lányrablási esetet büntetett úgy a pap, hogy a vásárnapi nagymisén fekete ruhába öltözve, kiátkozta a hívek sokasága előtt a törvénytelen tettéért a lányrablót.³⁸

Ha a lány terhes lett a házasság előtti nemi kapcsolat következtében, a legénynek kötelessége volt feleségül venni, de az egyházi büntetést nem kerülhették el ebben az esetben sem. Rendszerint gyertyát kellett tartaniuk, vagy keresztet, ami igen nagy szégyent jelentett a falusiak előtt. Ha nem teljesítették ezt a megalázó büntetést, a pap nem mátkásította meg és nem adta össze őket. Ha a gyermek a házasság megkötése után született ugyan, de kiderült, hogy korábbi együttlét eredménye, a büntetés lezajlásáig a pap nem volt hajlandó a gyermeket megkeresztelni.

Jól szemlélteti a *kereszt alá ültetés* szokásának részletesebb vizsgálata a megszégyenítő büntetésekben bekövetkezett változások irányultságát.

Pusztinán a *keresztállítás* szokását néhány évtizede még az alábbi módon gyakorolták: *Akkor édesanyám azt mondta, hogy akkor aztat elértgyeltette [a pap], akiket ő hallotta, hibások, elértgyeltette az ótárra, s visszajöttek, a szenteltvizet mindenki elvette, s mind megszentelték [a bűnösöket]. Az ördög menjen ki belőlük. Úgy megszentelték, hogy az ingik csupa loccs vót. Addig szentelték. Így büntették meg régen.*³⁹ A

vétkesek megbüntetésében és nyilvános megalázásában ekkor még aktívan részt vettek a helyi társadalom tagjai.

Szabófalván a megesett leány és legény égő gyertyát kellett tartson a vasárnapi misén az oltár előtt, ami igen nagy megaláztatás és szégyen volt. Történt olyan eset is, hogy a legény szégyenében nem akarta tartani a gyertyát, s a büntetés teljesítése csak a lányra maradt. De a fiú sem szabadt, mert ezt a büntetést a pap bírsággá (*gloaba*) változtatta, amit a legénynek ki kellett fizetnie a parókián az egyház hasznára. Így a vétkes legények is, akik a gyertyával való büntetést pénzben váltották ki, elnyerték büntetésüket. Kezdetben csak a legények húzhatták ki magukat a nyilvános megszégyenítés alól, ez is arra utal, hogy eltérően ítélték meg a két nem szerepét az egyes bűnök büntetésénél.

Pusztinán is gyertyát kellett tartani a lányanyáknak. Itt a gyertyát előzőleg *pakurával* kenték be és azt kellett tartani három vasárnapon keresztül.

Klézsén is a lányanyának kellett *fekete gyertyát* fognia. A gyertyát csúfságból szurokkal kenték be, és kezében csalánt kellett fognia. Később már csak gyertyát fogtak, a szurok és a csalán elmaradt, ma már egyikkel sem büntetnek.

A Tatros környéki falvakban régebben nemcsak a megesett leányoknak kellett fekete keresztet fogniuk, hanem azoknak is, akikről kitudódott, hogy abortuszuk volt.⁴⁰

Klézsén a pap nagyon sok esetben igen drasztikus módon büntette a lányanyákat. Amikor kitudódott az eset, a falu népének szeme láttára a pap a vétkest saját házában disznóóljába zárta be, így szégyenítve meg súlyos vétkéért.

Pusztinán a templomban a lányt, a legényt és a lány szüleit ültették ki keresztet fogni. Ha már megszületett a gyerek, anyja azt is a karján fogta, hogy mindenki lássa.

Lészpeden ma már nem kell keresztet tartaniuk a házasság előtti nemi élet vétségét elkövetőknek, de a pap az esküvőjüket csak hétköznap hajlandó megtartani, mivel arra a vasárnapi nagymisén semmiképpen sem kerülhet sor. A menyasszony nem viselhet koszorút, a vőlegényről a pap személyesen tépi le a *lakodalmi virágot*.

Diószegen a megesett leányt *fekete kereszt* alá ültették a mise idején, a kereszt másik oldalára a legényt, sőt gyakran a lány szülei is ott vezekeltek. Mindezt három héten keresztül, arra az időre, amíg az esküvőjüket kihirdették.

Ugyancsak a büntetés része, hogy a leánynak nem szabad fehér menyasszonyi ruhát öltenie és nagy lakodalmat tartani. Ez azonban korábbi gyakorlat volt, a pap ma már megesketi az ilyen személyeket is. Egy szitási férfi nehezményezte, hogy bár levélben jelezte a papnak egy helyi lány ilyen jellegű vétségét, az mégis összeadta őket, fehér ruhában esküdtetett és a nagy lakodalom se maradt el.⁴¹ Az értékrendek összeütközésének lehetünk itt tanúi. Ilyenkor minden esetben a pap által képviselt elképzelés realizálódik. Más esetben éppen az ellenkezőjét figyelhetjük meg, már nemcsak az érintettek, de a közvélemény jelentős része is helyteleníti a nyilvános megszegyenítést, azonban azt a helyi pap a legutóbbi időkig alkalmazza. Így Lészpeden még néhány éve is fekete keresztet kellett fognia a vétkes leánynak és legénynek. Újabban a szigor itt is enyhült valamelyest, s a vétkesek elkerülhetik a kipurdikálást és a nyilvános megszegyenítést, ha pénzben váltják meg bűnüket. A bűnről természetesen az egész falunak tudomása van, de a büntetés formájáról csak az érintettek és a pap tud. Ezáltal éppen a büntetés nyilvánosságának, a megszegyenítésnek a visszatartó ereje szűnik meg. Minél heterogénebbé válik a külső tekintély, annál kevésbé látja el a szegény a társadalom integrálásának feladatát. A szegény nem szabályozhatja a csoporton kívüli kapcsolatokat, csak a belső konfliktusok szabályozását tudta ellátni.⁴²

Más formái is voltak az egyházi büntetésnek, ha a leányok állapotosok lettek. Szabófalván a vétkes leányt a parókiára vitték, ahol egy jármot tettek a nyakára, egy szíjjal a kerítéshez kötötték. Az összegyülekezett sokaság szeme láttára a pap a vétkes leányt kegyetlenül megverte.⁴³ A modernizálódó egyház napjainkban a megszegyenítéssel kapcsolatos rítusokat egyre inkább feladja.⁴⁴

A megszegyenítő szokások változásában határozott tendenciákat vehettünk észre. Az első fázisban a közösség még aktívan részt vesz a megszegyenítés rítusában, a következő fázis az, amikor a közösség aktívan már nem vesz ebben részt, viszont passzívan jelen van a nyilvános megszegyenítés helyén a templomban. Ekkor a bűnösök jól láthatóan hosszabb időn keresztül tartják a feszületet. A legény szülei azonban már ekkor elkerülték a nyilvános megszegyenítést. Ez is arra utal, hogy a nő szerepét súlyosabbnak ítélték meg a vétkezésben. A büntetés pénzbírság kiváltása is kezdetben csak a férfira vonatkozott, a nőnek ki kellett állnia a megaláztatást.

Néhány évtizede ez a gyakorlat is megszűnt, ma már a vétkeseknek nem kell kiülniük, de bűnük így is nyilvánosságot kap a **kipurdikálás** révén. Később már ez is változik, a pap ugyan konkrét eseteket prédikál ki,

de már nevek említése nélkül. Persze a közösség minden ilyen esetben tud következtetni a normasértők személyére, de nevük nyilvánosan nem hangzik el a templomban. A mai állapot szerint már ezt is nehezményezik a vétkesek, s egyénileg igyekeznek a pappal rendezni ügyüket. Ily módon némi pénzváltásért már el tudják kerülni a nyilvános megszégyenítést.

A normák pluralitása és a társadalmi kontroll

Igen fontos annak megvizsgálása, hogy a közvélemény milyen szerepet játszik ma a társadalmi, életvilágbeli rend előállításában és fenntartásában. A jelentős életformaváltás és polgárosodás következtében a moldvai falvakban a konkrét normák korábban magától értetődő jellege az utóbbi években eltűnően van, megjelennek a rendkívül elvont és univerzális normák, ezek azonban ma még kizárólag a fiatalabb generáció körében érvényesülnek, de még körükben sem meghatározóak. Az új, érvényessé váló normák egyre kevésbé konkrétak. Ha teljesen elvonttá válnak, akkor több értelmezésnek engednek teret.⁴⁵ A radikális életformaváltás azonban nem hozta magával a normarendszer meggyöngyülését, hanem a normák pluralitása jellemző a mai állapotokra. A viselkedési normák heterogenitása a különböző generációk eltérő felfogásának következménye.

A modernizációs folyamat az életforma külső jegyeire hat, az életmódvezérlő értékeket különböző mértékben érinti. Napjainkban egy igen szigorú valláserkölcson alapuló életvitel keveredik egy polgárosultabb értékrenddel.

Az értékrend megváltozása, a szakrálisan megalapozott értékelsőségek elvetése vagy megkérdőjelezése a fiatal, elsősorban a városba költözött vagy ott dolgozó generáció sajátja. Ez semmiképpen sem jelenti azt, hogy a fiatal generáció már nem vallásos, csak értékrendjében máshol vannak a súlypontok. A fiatal nemzedék világlátására azonban már a városi életmódminták mind nagyobb hatással vannak. Jóllehet a fiatalok is megkerülik vagy áthágják a normákat, de ők sem tagadják őket. Értékorientációjukat még egyértelműen a keresztény morál határozza meg. Azok a normák, amelyeket az eljáró férfiak a városban megismernek, nem kerülnek be a falu vérkeringésébe, ők maguk viszont a falubeli normáktól már sok tekintetben eltávolodnak. A mobilitás hatására egyre nagyobb azoknak a száma, akik kiesnek a társadalmi ellenőrzés hatóköréből. A közösségi normák betartását segítő szankciórendszer rájuk már nem vonatkozik. A közösségi élet területén az egyház a legfontosabb integráló tényező. Például az, aki a vallásgyakorlással felhagy, ezekből a közösségekből kire-

keszti önmagát. A keresztény erkölcsrend minden ottéló értékorientációját alapvetően meghatározza még ma is.

A válások csak az utóbbi néhány évben jelentek meg a csángó falvakban. A család – a házasság szentsége folytán – szakrális alapokon álló intézmény. Az egyén házasságához nem azért marad hű ezekben a falvakban, mert az jól működik, hanem azért, mert az szakrális alapokon áll. A válás ezért még ma is igen negatív megítélés alá esik. Aki nem a szakrális elv mentén viszonyul hozzá, azt a közösség kirekeszti soraiból. Elsődlegesen a pap tevékenysége játszik itt nagy szerepet, aki az ilyen személy részére nem szolgáltatja ki az egyházi szentségeket, kizárja a templomból, nem engedi gyónni, áldozni.⁴⁶ Az egyházi szolgáltatások megvonása, mint büntetési forma, a vallásos ember számára igen súlyos, szégyenletes büntetés, egyértelmű kiközösítés. Ennek következményeként az ilyen egyének el kell hagynia közösségét, újabban mindez sok esetben valláscserével (az ortodox hitre való áttéréssel) párosul. A közvélemény szemében ma már nem számít egyértelműen súlyos bűnnek a válás. Ma már az egyéni szempontok és körülmények mérlegelése során több esetben (durva iszákos, brutális férj, lusta, erkölcstelen, házasságtörő feleség) maguk is elfogadhatónak tartják azt.

Megfigyelhető, hogy ha a válás után újra házasságot akar kötni az elvált személy, ilyen esetben gyakori a valláscsere, vagyis az ortodox hitre való áttérés.

Tradicionális létfeltételek között a nők válása szinte teljesen reménytelen volt, hiszen férje családjából kiválva, nem volt lehetősége önálló egzisztencia teremtésére. Miután a nők is kiszakadtak a hagyományos munkamegosztás által kínált szerepből, egyre inkább anyagilag is tudták függetleníteni magukat, s a válások száma jelentékenyen megnőtt. A közösségből való kilépésnek, a falu elhagyásának a megnövekedett mobilizációs lehetőségek következtében jóval nagyobb szerepe van. Megfigyelhető, hogy amikor az egyén a közösség elhagyására kényszerül (mert kiközösítik, vagy a marginális pozícióba kerülést nem vállalja), nem okoz számára nehézséget, hogy más vallású közösségekbe tagolódjon be és etnikailag is eltérő közegben éljen. A nyelvi és kulturális asszimiláció olyan szintjén állnak ezek a falvak, ahol az identitások cseréje nem okoz megrázkódtatást az egyén számára, és ezt a tágabb család sem éli meg negatívként.⁴⁷ Az esetek többségében a kiközösített (így a közösséget véglegesen elhagyó) személy nő.

Korábban a közösség egésze is kiközösítéssel büntette az elváltakat, azonban ma ez már nem egyértelműen számít bűnnek a közvélemény

szemében. A vadházasságra, a templomi esküvő nélküli együttélésre az utóbbi években egyetlen moldvai csángó faluban sem találtunk példát.

A házasságon kívüli nemi élet ma is igen szigorú megítélés alá esik. Különösen az erre vetemedő nők szigorú elítélése jellemző, de a közösségi ellenőrzés már nem terjed ki ezeknek a viselkedési formáknak az elítélésére, ez egyre inkább az egyház és a szűkebb rokonság feladatává vált. Az életmód és az értékrendszer változása, a nagyarányú akkulturációs folyamat következtében ma már ez sem így van. Ma már a vénlányt sem ítélik meg olyan negatívan, ha az vallásos és dolgoz; a közösség személyes döntésére bízta, hogy férjhez megy-e vagy sem. Ez egyértelműen annak a folyamatnak a következménye, amikor a közvélemény már nem érzi jogosultnak a direkt vagy akár indirekt beleszólást a közösségben élő egyének privát életébe.

Bizonyos tevékenységek az állami igazságszolgáltatás megjelenésével kikerülnek a közvélemény megítélése alól. Bonyolult a viszonyrendszer a közvélemény és a hatósági, valamint az egyházi büntetések között. Ezek állandóan változnak. Korábban a közvélemény-büntetésnek és az egyházi büntetésnek volt meghatározó szerepe. Ma a hatósági büntetési formák és az egyházi büntetés a domináns tényezők. A társadalmi kontroll szerepe a magántulajdon felszámolása, az ingázás, a városiasodás révén lényegesen csökkent, működése szűkebb rokonsági, ismeretségi körökben érvényes, az egyén felszabadult a közösségi kontroll alól, a közösség élete ma már egyre kisebb mértékben folyik a falu szeme előtt.

Az utóbbi néhány évtizedben a vizsgált moldvai falvakban a társadalmi kontrollintézmények szerepe és tevékenysége átstrukturálódásának lehetünk szemtanúi. Olyan tevékenységek, melyek korábban egyértelműen a helyi társadalom közvéleményének ellenőrzése alatt álltak (pl. kisebb értékű lopások, abortusz stb.), egyértelműen az állami igazságszolgáltatás körébe utalódtak. Másfelől a társadalmi kontroll ma leginkább az egyházhoz, szinte kizárólagosan a pap személyéhez kötődik. Sok esetben ez az ellenőrzés a közvélemény kifejezője is, de már aktív részvétele és kezdeményező szerepe nélkül. Napjainkban – a korábbi állapottól eltérően – a társadalmi kontrollmechanizmusok centralizációjáról beszélhetünk.

Ezt az átalakulási folyamatot jól szemlélteti a túlzott alkoholfogyasztással kapcsolatos közösségi megítélés és attitűd megváltozása. A túlzott alkoholfogyasztás korábban jóval negatívabb megítélést kapott, hiszen a közösség értékrendjének egyik legfontosabb összetevőjét, a munka végzését akadályozta. Éppen ezért a szankciók ilyen esetben igen szigorúak voltak. A nők a nyilvános alkoholfogyasztásból korábban teljesen ki vol-

tak zárva. A változás nem csak arra utal, hogy e téren is alapvető módosulások történtek, mivel a moldvai falvak kocsmájában megjelenő nők már nem keltenek se feltűnést, se megbotránkozást. Az asszonyok férjük nélkül is bemennek a kocsmába, s ezt a közvélemény már nem ítéli meg túl szigorúan, csupán a régi értékrendet képviselő idősebb asszonyok fejezik ki rosszallásukat az esettel kapcsolatban.

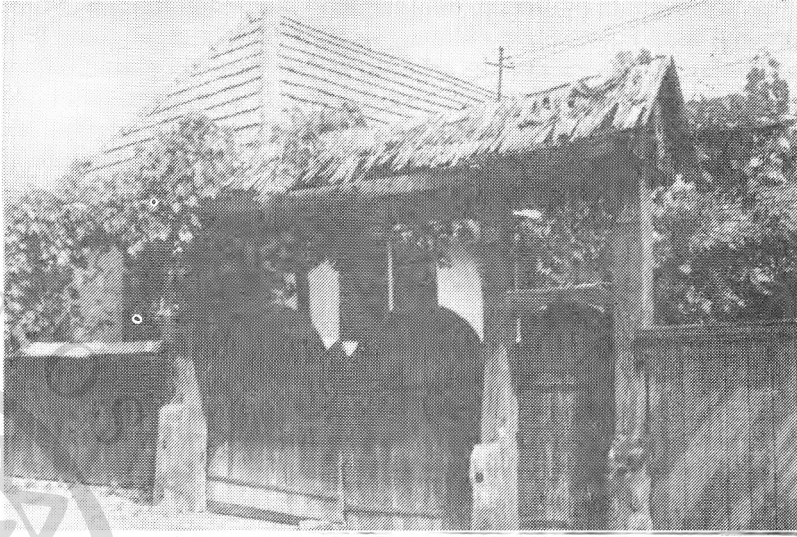
A falvak lakóinak életében a rendszeres, gyakran túlzott alkoholfogyasztás komoly szerepet játszik. Nemcsak a férfiak, hanem a nők és az idősebbek körében is gyakori a rendszeres alkoholfogyasztás. A közösség azonban ma már nem rendelkezik olyan eszközökkel, melyekkel eredményesen léphetne fel a normasértőkkel szemben. A beleszólás joga az egyéni életvezetési stratégiákba és cselekvésekbe ma már nem áll a közösség rendelkezésére. Így ebben az esetben teljesen a család hatáskörébe tartozó jelenségről van már szó. De ha formálisan nem is, a szóbeszéd, a pletyka révén a közösség megítélése még ma is publikus formát kap.

1989 után az egyház megnövekedett kontrolláló szerepe mellett az ellenőrzés máig igen hatékony és egyre nagyobb szerepet játszó formája a szóbeszéd meg a pletyka. A *világ kacagja*, az *ilyet beszélnek*, mondják a kibeszélésre, a pletykázkodásra. Mindenki arra törekszik, hogy *ne kerüljön a világ szájára*.

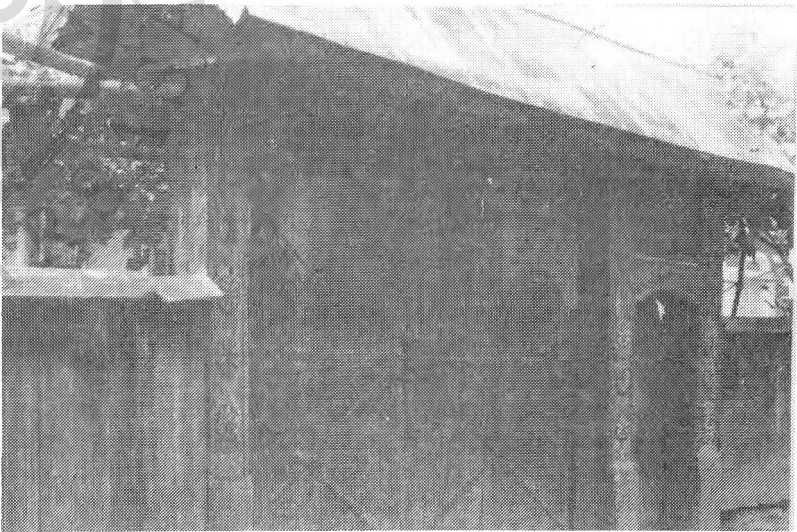
A pletyka, mint a társadalmi kontroll eszköze, ma is igen hatékonyan működik, sőt úgy tűnik, hogy a többi kontrollintézmény háttérbe szorulása, koncentrálódása következtében szerepe egyre nagyobb lesz. A moldvai falvakban a pletykának mint informális kontrollechanizmusnak viselkedésszabályozó, konformitást kikényszerítő funkciója van. A pletyka olyan értelemben tekinthető a társadalmi kontroll eszközének, amennyiben társadalmi nyomást gyakorol a helytelenített viselkedés elkövetőjére, kényszerítve a környezete által érvényesnek tekintett erkölcsi normák és értékek elismerésére.⁴⁸ A jó hírnév, a tisztesség, a reputáció elvesztésétől való félelem adja az alapját a pletykától való tartásnak. Ennek következtében igen hatékony szerepet tölt be az áthagyományozott normák kontrollálásában.⁴⁹

A pap szerepének megnövekedését mutatja az is, hogy tevékenysége nem pusztán a vallási étellel kapcsolatos események ellenőrzésére terjed ki. A mindennapi életvitel legapróbb mozzanataiba is beleszólása van. Sok esetben a családi konfliktusokba is beavatkozik, elsődlegesen azzal a szándékkal, hogy segítsen feloldani az ellentéteket. Erre azonban csak akkor vállalkozik, ha valamelyik családtag megkéri a közvetítésre. *Őt hét-re otthagytam az uram. A pap jött, hogy békítsen ki bennünket* (Pusztina).

Erkölcsei értékrend és társadalmi kontroll néhány csángó faluban 51

Kötött kapu Gorzafalva 1996. Fotó: Pozsony Ferenc

Kötött kapu. Gorzafalva 1996. Fotó: Pozsony Ferenc

A törvénytelen gyermeket szülő lányanya megítélése még ma is igen negatív, de a korábbiaktól eltérően, az anya bűnét nem terjesztik ki a gyermekekre, és így ma már (az anyától eltérően) nem marginalizálódik a *bitang gyermek* a közösségben. Több faluban az ilyen gyermeket szülő anyát a közösség ma is kirekeszti, tagjai sorában nem talál magának házasársat, így kénytelen más faluban új életet kezdeni, ami gyermekkel igen nehéz, ezért igen gyakran a lányanya szülei nevelik fel az ilyen gyermeket. A kiközösített lányanya gyermekének szülei által való felnevelése korábban is általános gyakorlat volt. A pap ma is sok esetben a szószékről a vétkes kiközösítésére szólítja föl a híveket, ezt azonban többen nem tartják már be.⁵⁰ A nyilvános megszégyenítés helyett a falu közvéleménye már azt is elégséges büntetésnek fogadja el, ha a vétkest *kacagták, beszélték*, és ha a pap kiprédikálta és a gyermeket *bitang*nak nevezte.

Az egyházi szolgáltatások megvonása, mint büntetési forma, a vallásos ember számára igen súlyos, szégyenletes büntetés, egyértelmű kiközösítés.)

A falunak nincs többé egységes (köz)véleménye. A konszenzuson alapuló értékrendet ma már nem tartja mindenki magára nézve kötelezőnek. A külső tekintély erkölcsi kényszerítő erejének eróziója következtében alapvetően megváltozott a gyermekvállalással kapcsolatos attitűd is, ma már a sok gyermeket vállaló fiatalasszonyokat lenézéssel, sajnálkozással tekintik, „málészájúnak” tartják.⁵¹

Igen lényeges változás a szankciórendszer működésében, hogy egyéni spontán formái mellett elmaradnak a presztízsrontó, csoportos ritualizált alkalmak. A szégyen ritualizált megnyilvánulási lehetőségei ma már nem játszanak jelentős szerepet a falvak társadalmi kontrollrendszerében. Ez az értékrendszerben bekövetkezett jelentős változás következménye. Mint már utaltam rá korábban, a társadalmi nyilvános és privát szféra még nem vált el, egységet képez. A privát, az intim szféra respektálása ezekben a közösségekben igen szűk körű volt. A mai gyakorlat már arra utal, hogy itt lényeges változás következett be, s a társadalmi kontroll egyre inkább kivonul a magánszféra területéről. Az ott törtétek minősítése ma már kizárólag a pap feladata. Ma már a közvéleménynek nincs a privát élet-szférára kiterjedő beleszólási lehetősége.

A vizsgált moldvai falvakban, a változások ellenére, a mai napig egy kifinomult társadalmi ellenőrzési rendszer működik, melynek hatékonyságát ugyan gyengíti a növekvő családi elzárkózás, ennek ellenére azonban működőképessége nem kérdőjeleződik meg.

Szakirodalom

- ANGYAL Pál
1933 *A közvélemény-büntetés.* Budapest.
- BERGMANN Jörg, R.
1987 *Der Klatsch.* Zur Sozialform der diskreten Indiskretion. Berlin–New York.
- BOUDON, Raymond–BOURRICAUD, François
1992 *Soziologische Stichworte.* Opladen.
- DETRICHNÉ Török Zsuzsa
1990 *Kultúra és szakralitás a moldvai csángóknál.* Szociológia 3–4. 223–237.
- GAGYI József
1994 *Marginalizált személy egy székelly faluban.* In: *Antropológiai Műhely* 4. Csíkszereda. 87–97.
- GELENCSÉR József
1989 *Pellengér, szegyenkő, pacalozás.* Megszegyenítő büntetések a Káli-medencében. Horizont XVII. évf. I. 28–35.
- HELLER Ágnes
1994 *Altalános etika.* Budapest.
é. n. *A szegyen hatalma.* Gond 10 szám. Debrecen. 158–211.
- IMREH István–ERDŐS SZESZKA Péter
1978 *A szabófalvi jogszokásokról.* In: *Néprajzi dolgozatok.* Bukarest. 195–207.
- JÁVOR Kata
1978 *Kontinuitás és változás a társadalmi és tudati viszonyokban.* In: *Varsány. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához.* Szerk. Bodrogi Tibor. Budapest. 295–375.
- KALLÓS Zoltán
1993 *Gyűjtési élményeim Moldvában.* In: *Moldovának szip tájaind születtem...* Szerk. Péterbenca Anikó. Jászberény. 95–109.
- KESZEG Vilmos
é. n. *A román pap hiedelmköre a mezősegi folklórban.* (Megjelenés alatt az Ethnographiában)
- KASCHUBA, Wolfgang
1990 *Az agrártársadalom útban a modernség felé: új kutatási távlatok.* In: *A német társadalomtörténet új útjai.* Szerk.: Vári András. Budapest. 58–80.
- KULCSÁR Kálmán
1962 *A közvélemény mint szociológiai jelenség.* Magyar Filozófiai Szemle
- MOHAY Tamás
1994 *„Megszenteltesség áldott szent neved...” Magyar imádságok Moldvából.* Pannonhalmi Szemle 1/2. 53–66.
- NAGY Olga
1989 *A törvény szorításában.* Budapest.
- PÁPAY Zsuzsa
1989 *Rang, párválasztás, közvélemény.* Budapest.
- POZSONY Ferenc
1996 *Etnokulturális folyamatok a moldvai csángó falvakban.* In: *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei.* Szerk.: Katona Judit – Viga Gyula. Miskolc. 173–181.

TÁNCZOS Vilmos

1995a *Gyöngyökkel gyökereztél.* Gyimesi és moldvai archaikus imádságok. Csíkszereda.

1995b „*En román akarok lenni!!*” (Csángók Erdélyben – az etnikai-nyelvi-nemzeti identitás kérdései). Korunk 1. szám. 61–69.

TARKANY Szűcs Ernő

1981 *Magyar jogi népszokások.* Budapest.

VERES László

1982 *Erkölcsei normatívák és tevékenységtípusok.* Debrecen.

Jegyzetek

1. Heller é.n.
2. Pozsony 1996. 175.
3. Niklas Luhmann kategóriái szerint a moldvai csángó falvak a tradicionális és a poszt-tradicionális társadalmak közötti átmeneti állapotban vannak. A hagyományos társadalmakra a rétegződött munkamegosztás, míg a poszttradicionális társadalmakra a funkcionális munkamegosztás a jellemző. A tagolt (tradicionális) társadalmakban az egyén társadalmi funkcióját a rétegződésben elfoglalt helyzete határozza meg, míg a funkcionalista társadalmakban a betöltött funkció az, ami az egyén helyzetét meghatározza a rétegződésben. Luhmann nézeteit idézi Heller 1994. 181.
4. Heller 1994. 62.
5. Heller 1994. 49.
6. Heller 1994. 167.
7. Ezt a felfogást elsősorban Ruth Benedict és Margaret Mead képviselték. Nézetük Freudnak a szégyent és büntudatot szembeállító elképzeléseihez kapcsolódik. Vö.: Heller é.n. 159.
8. Külső tekintély önmagában csak akkor szabályozhatja az egyének viselkedését, ha a viselkedés normái homogének, vagyis ugyanazok a normák érvényesek mindenkire. Vö.: Heller é.n. 164.
9. Heller 1994. 140.
10. Heller 1994. 126.
11. Heller 1994. 63.
12. Kaschuba 1990. 71.
13. Boudon–Bourricaud 1992. 476.
14. Heller 1994. 145.
15. Scharfe 1970. Igen gyakran falusi legénytársulások jogosultak a közvélemény nevében fellépni. Ebben az esetben igen érdekes helyzet áll elő, azok ellenőrzik a normák betartását, akik még nem teljesen szocializálódtak az adott közösség normarendszerébe.
16. Angyal 1933. 62.; Tárkány Szűcs 1981. 787.
17. Tárkány Szűcs 1981. 787.
18. Angyal 1933.; Kulcsár 1962.; Nagy 1989.; Pápay 1989.; Jávor 1978.
19. Tárkány Szűcs 1981. 783.
20. Tánczos 1995. 286, 290.
21. Detrichné 1990. 236. Lásd még Tánczos 1995. 292–296.; Mohay 1994.
22. Detrichné 1990. 230–231.
23. Heller 1994. 182.; Veres 1982. 43.; Jávor 1978. 312.
24. Jávor 1978. 312.

Erkölcsei értékrend és társadalmi kontroll néhány csángó faluban 55

25. Dülmen 1990. 61. A középkori és kora újkori európai tradicionális társadalmakban is a becsület volt az értékrend meghatározó tényezője. Ezért van a becsületbeli büntetéseknek olyan kiemelkedő szerepe a szegyenkulturákban.
26. Imreh – Erdős Szeszka 1978. 198–199.
27. Xántusz Piroska gyűjtése. Az adatok átengedéséért itt mondok köszönetet Xántusz Piroska, Metz Ágnes és B. Szakács István kolozsvári egyetemi hallgatóknak.
28. Imreh – Erdős Szeszka 1978. 202.
29. Keszeg Vilmos tanulmányában a hiedelemkör teljes elemzését elvégezte mezőségi adatai alapján. Köszönöm, hogy írását kéziratos formában rendelkezésemre bocsátotta.
30. Metz Ágnes gyűjtése, 1995.
31. Pápay 1989. 92.
32. Pápay 1989. 92.
33. Gagy 1994. 88.
34. Gelencsér 1989. 31.
35. Detrichné 1990. 228–229.
36. Kaschuba 1990. 66.
37. Imreh – Erdős Szeszka 1978. 201.
38. Imreh – Erdős Szeszka 1978. 205.
39. Czégényi Dóra gyűjtése, 1995.
40. B. Szakács István gyűjtése, 1992.
41. B. Szakács István gyűjtése, 1992.
42. Heller é. n. 200.
43. Imreh – Erdős Szeszka 1978. 206. II. József eltiltotta mind a nős, mind a nőtlen paráznaik egyházi fenytés alá kényszerítését. 1786-ban királyi rendelet született, melynek értelmében a megesezt személyeket meggyalázó büntetésekkel illetni nem szabad. Vö. Gelencsér 1989. 31.
44. Ez annak ellenére így van, hogy egyes kutatók az e téren tapasztalható állapotok közép-korias jellegét hangsúlyozzák. „A vallással kapcsolatban középkori állapotok vannak. Tudok olyan esetet, hogy klézsei pap kiátkozott egy lányt azért, mert feljelentette a papot, hogy a segélycsomagból származó kávé pénzt eladja. S hogy ez hogy történt, az is nagyon érdekes, csak a görögkeleti egyháznál hallottam ilyesmit, hogy kiátkoznak valakit nyilvánosan a templomban. A pap gyertyát gyűjtött és kiátkozta, s a gyertyát eltápost az oltáron. Szóval ilyen körülmények vannak még. Ez maga a középkor.” Kallós Zoltán 1993. 101. Ugyancsak a klézsei pap prédikálta ki azokat, akik a Székelyföldre vitték üdülni a csángó gyerekeket, s közülük ketten nem érezték jól magukat. A vasárnapi misén mondott átkai során a hitetlenek földjének nevezte a székely várost, ahová a gyerekeket vitték. Fehér Kati közlése, 1996.
45. Heller 1994. 134.
46. Vö. Gagy 1994. 90. Az egyházadót nem fizetőt úgy szankcionálják, hogy halála után a temetési ceremónia alkalmával nem harangoznak és a pap a sirjánál nem mond prédikációt.
47. Pozsony Ferenc a moldvai magyarok identitásának vizsgálata során erősen hangsúlyozza ezt a tendenciát. Pozsony 1996. 177. Vö. Tánczos 1995b. 61–69.
48. Bergmann 1987. 199.
49. Bergmann 1987. 200.
50. B. Szakács István gyűjtése, 1992.
51. B. Szakács István gyűjtése, 1992.